

К.А. СЛЯДНЄВА

*Катерина Анатоліївна Сляднєва, аспірант
Львівського університету бізнесу та права*

ВІДМОВА ПРОКУРОРА ВІД ПІДТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАННЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ДИСПОЗИТИВНОСТІ

Однією з основних конституційних функцій прокуратури України є підтримання публічного обвинувачення в суді. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) у ст. 3 визначає державне обвинувачення як процесуальну діяльність прокурора, що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Водночас якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові. Таке рішення в обов'язковому порядку погоджується з прокурором вищого рівня.

Метою статті є дослідження та вирішення наявних проблем реалізації диспозитивних засад діяльності прокурора під час прийняття ним рішення про відмову від підтримання державного обвинувачення з урахуванням судово-прокурорської практики, аналізу наукових праць та вимог чинного законодавства.

КПК України 2012 р. та Закон України «Про прокуратуру» 2014 р. визначили важливу роль прокурора у кримінальному процесі, в якій поєднали процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і підтриманням державного обвинувачення.

Проте, з огляду на завдання кримінального провадження, функція підтримання державного обвинувачення не повинна бути односторонньою і спрямовуватися виключно на притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Як зазначають В.Т. Маляренко та І.В. Вернидубов, не в кожній кримінальній справі особу притягують до відповідальності обґрунтовано. Помилки досудового слідства не обов'язково мають бути виправлені в суді лише шляхом винесення виправдувального вироку, оскільки є шлях більш короткий та простий – відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення¹.

У науковій юридичній літературі наводяться різні визначення поняття відмови. Вчені розглядають даний інститут із різних позицій: як елемент функції підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; як інститут кримінального процесуального права; як кримінально-процесуальний акт; як процесуальне повноваження прокурора.

Так, В.Т. Маляренко та І.В. Вернидубов під відмовою розуміють постанову прокурора, звернену до суду й приєднану до справи, в якій він повністю або частково заперечує обґрунтованість обвинувачення та мотивує неможливість його підтримання.

В.Ф. Крюков вважає відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення одним із наслідків обвинувальної діяльності; особливим процесуальним інститутом, що регулює діяльність державного обвинувача; зміною переконання в обвинуваченні особи, в його запереченні, висловленому в публічній заяві прокурора².

П.М. Каркач вказує, що відмова прокурора від державного обвинувачення є зверненням до суду, в якому він повністю або частково заперечує обґрунтованість обвинувачення і викладає мотиви неможливості його підтримання; припинення прокурором в цілому або в якійсь частині обвинувальної діяльності проти підсудного³.

В.С. Зеленецький визначає відмову як звернену до суду заяву прокурора, в якій він повністю або частково заперечує обґрунтованість обвинувачення і мотивує неможливість його підтримання щодо особи, відданої під суд, фактично закриває повністю або в окремій частині продовжує обвинувальну діяльність проти даної особи.

У своїх працях В.С. Зеленецький здійснює такий умовний поділ підстав відмови від обвинувачення: правові (підстави, зазначені в нормах права); фактичні (доказова інформація, яка вказує на недоведеність вини особи, незаконне притягнення її до кримінальної відповідальності і, як наслідок, необхідність повної чи часткової відмови від обвинувачення); психологічні (підстави, що базуються на внутрішньому переконанні прокурора у невинуватості особи, яка притягується до кримінальної відповідальності)⁴.

Поділяючи правову позицію вченого, проаналізуємо вказані підстави відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення.

До правових підстав слід віднести випадки, передбачені пунктами 1–3 ч. 1 ст. 284 КПК України, зокрема: встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримати.

Наприклад, Оболонським районним судом міста Києва у січні 2018 р. прийнято рішення про закриття кримінального провадження за обвинуваченням особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України, у зв'язку з відмовою прокурора від підтримання державного обвинувачення через відсутність складу злочину в діях обвинуваченого⁵.

Під фактичними підставами необхідно розуміти випадки, коли судовим слідством встановлено, що докази, якими прокурор обґрунтовував свої висновки про винність особи, були оцінені ним невірною, або в суді виявилися нові, раніше невідомі та недосліджені обставини, що зламали систему обвинувачення. Наприклад, були допитані нові свідки, викликані за клопотанням сторони захисту, які своїми показаннями піддали сумнівам чи взагалі спростували докази, на підставі яких формувалось обвинувачення.

Крім того, на практиці поширеними є факти встановлення у суді порушень процесуальних норм під час досудового розслідування: порушення закону в ході збирання доказів, у результаті чого вони визнаються недопустимими, фальсифікація, односторонність, усунення з матеріалів провадження даних, які б виправдовували особу тощо.

Так, Апеляційним судом міста Києва в березні 2016 р. особу визнано невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 213 КК України, у зв'язку з недоведеністю винуватості обвинуваченого у здійсненні прийому брухту кольорових та чорних металів як фізичною особою.

Ще на стадії досудового розслідування слідчий та процесуальний керівник володіли даними, відповідно до яких підозрюваний не був суб'єктом інкримінованого злочину, оскільки здійснював прийом металобрухту на підставі договору доручення між ним та фізичною особою-підприємцем. Однак відповідні підтверджувальні трудові відносини документи слідчим до матеріалів провадження долучено не було.

Крім того, прокурором під час повідомлення особі про підозру та направлення обвинувального акта до суду не було враховано вимоги ч. 2 ст. 11 КК України в частині відсутності суспільної небезпеки діяння через його малозначність, а саме: особа обвинувачувалась у здійсненні прийому брухту кольорового металу загальною масою 2,32 кг на суму 33 гривень⁶.

З аналогічних підстав прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення за ч. 1 ст. 213 КК України у провадженні, яке у березні 2016 р. закрито Деснянським районним судом міста Києва⁷.

Святошинським районним судом м. Києва у травні 2016 р. кримінальне провадження закрито у зв'язку з відмовою прокурора від обвинувачення за ч. 2 ст. 15, п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України. Попри очевидні порушення закону у ході збирання доказів на досудовому розслідуванні, зокрема під час пред'явлення особи для впізнання, процесуальним керівником затверджено обвинувальний акт⁸.

Відмова прокурора від обвинувачення може відбутися не тільки в результаті зміни обставин в ході судового розгляду, а також у разі наявності тієї ж бази доказів, що й на досудовій стадії. При цьому відмова державного обвинувача може бути обґрунтована тим, що зібрані докази після їх перевірки в умовах відкритості й змагальності процесу вже не є настільки переконливими, якими вони здавалися на досудовому слідстві. Після перевірки їх у суді похитнулось переконання прокурора щодо винності обвинуваченого. Отже, підставою відмови прокурора від обвинувачення є не тільки зміна доказової бази чи обставин справи, а й переоцінка зібраних у справі доказів, внаслідок якої стала очевидною відсутність події злочину або відсутність у діяннях особи складу злочину.

Психологічними підставами відмови від обвинувачення є внутрішнє переконання прокурора про винність особи, яке може вплинути на неспроможність державного обвинувача виконати свою процесуальну функцію обвинувачення.

Прокурор у суді проводить обвинувальну діяльність, тому його відмова можлива і необхідна, якщо він упевнений і переконаний у невинуватості обвинуваченого⁹.

Таким чином, відмова прокурора від державного обвинувачення має два аспекти: матеріально-правовий і процесуально-правовий, які слід розглядати в єдності. Постанова прокурора з цього приводу є офіційним документом, в якому зафіксована відмова в матеріально-правовому аспекті і лише після складання якого, погодження з прокурором вищого рівня і передання суду прокурор припиняє обвинувальну діяльність.

Зазначені права прокурора у кримінальному процесі є диспозитивними проявами його діяльності як державного обвинувача, подальша реалізація яких залежить від рішення прокурора вищого рівня. Адже постанова набуває процесуального значення для суду лише після її погодження прокурором вищого рівня в порядку, передбаченому ст. 341 КПК України.

На цьому етапі виникає основна проблема у визначенні процесуальної самостійності прокурора на даній стадії кримінального процесу.

Навіть за наявності обґрунтованих підстав відмови від державного обвинувачення прокурор не має можливості реалізувати своє процесуальне право без дозволу на те його безпосереднього керівника.

Частина 2 ст. 341 КПК України фактично надає прокурору вищого рівня право приймати рішення щодо ходу подальшого судового розгляду кримінального провадження.

Так, якщо прокурор вищого рівня відмовляє в погодженні постанови про відмову від підтримання державного обвинувачення, він усуває від участі в судовому розгляді прокурора, який ініціював таке питання, та самостійно бере участь у ньому як прокурор або доручає участь іншому прокуророві.

Вимоги щодо обов'язку погодження державним обвинувачем із керівником своєї позиції знайшли своє відображення і в галузевому наказі Генерального прокурора України № 4гн від 19 грудня 2012 р. «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні».

Крім того, у деяких регіональних прокуратурах порушені питання додатково врегульовані внутрішніми розпорядчими документами.

Наприклад, прокуратурою міста Києва видано наказ «Про взаємодію прокурорів органів прокуратури міста Києва у кримінальному провадженні у суді» від 10 жовтня 2016 р., який зобов'язав керівників київських місцевих прокуратур інформувати прокуратуру міста про розгляд у суді процесуальних документів щодо зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення та відмови від підтримання державного обвинувачення з метою їх вивчення на предмет своєчасності, законності та обґрунтованості.

Таким чином, лише з дозволу прокуратури регіонального рівня після ретельного вивчення її співробітниками підстав та обставин зміни, доповнення обвинувачення чи відмови від його підтримання прокурор місцевої прокуратури приймає відповідне рішення.

Незважаючи на те, що згідно з ч. 1 ст. 340 КПК України за відповідних підстав прокурор «повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення», що вказує на його обов'язок, на практиці подібні випадки досить рідкісні, в тому числі через незгоду з такою позицією керівника прокуратури.

Отже, формально відмова від підтримання державного обвинувачення є процесуальним обов'язком прокурора, який він повинен виконувати, якщо в результаті судового розгляду дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується.

Вказані диспозитивні засади діяльності прокурора у процесі орієнтовані на європейські цінності та стандарти додержання прав людини і є проявами адаптації національних правових інститутів до норм євроатлантичного співтовариства.

Однак відсутність правових механізмів забезпечення самостійності прокурора та великі соціально-психологічні проблеми, які щоразу постають перед державним обвинувачем під час ініціювання відмови, зумовлюють той факт, що прокурори не відмовляються від підтримання державного обвинувачення, а продовжують його підтримувати аж до ухвалення судом виправдувального вироку¹⁰.

Про це свідчить те, що кількість відмов у десятки разів менша за кількість виправдувальних вироків.

Наприклад, за статистичними даними звітів (форми № 1 СЛ), прокурори органів прокуратури міста Києва у 2016 р. відмовилися від підтримання державного обвинувачення щодо 11 осіб, водночас судами виправдано 52 особи, з яких 13 перебували під вартою; у 2017 р. обліковується лише п'ять відмов та 55 виправданих судами осіб, з яких дев'ять утримувалися під вартою. У першому кварталі поточного року на 12 виправданих осіб припадає тільки одна відмова прокурора від державного обвинувачення.

Динаміка статистичних даних дає підстави визнати інститут відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення на цей час фактично неіснуючим на практиці.

З огляду на забюрократизованість та ускладненість процедури погодження рішення про відмову від державного обвинувачення прокурори здебільшого не порушують це питання перед керівництвом, а виконують функцію обвинувачення до ухвалення судового рішення.

Разом із тим обов'язок погодження рішення про відмову від державного обвинувачення з прокурором вищого рівня попереджає незаконні й необґрунтовані постанови. Більшість керівників органів прокуратури погоджуються з вимогами КПК України в цій частині, обґрунтовуючи це тим, що оскільки обвинувач обстоює в суді не свій власний інтерес, а є представником державного органу – прокуратури, яка діє на принципах єдиної системи, і керівник повинен цікавитися позицією державного обвинувача у кримінальному процесі.

Проте зазначена думка суперечить диспозитивним засадам діяльності учасників кримінального процесу, які полягають у вчиненні ними дій та ухваленні рішень на власний розсуд у межах процесуальних прав та у спосіб, визначений законом, із метою виконання завдань кримінального провадження.

Відмова прокурора від обвинувачення, за наявності для цього підстав, і є таким заходом, якого він вживає, захищаючи від порушення конституційні норми, що гарантують забезпечення прав і свобод людини. Це головний обов'язок держави, який вона поклала на прокурора як на свого представника в суді і зобов'язала неухильно його виконувати.

До того ж прийняття процесуального рішення про відмову від підтримання державного обвинувачення вимагає від прокурора дослідження не лише наявних у кримінальному провадженні доказів, а й використання всіх передбачених законом засобів для доведення винуватості особи у вчиненні злочину шляхом представлення нових доказів, що є можливим тільки за умови повного та глибокого дослідження обставин злочину.

Висновки такого аналізу мають дати чітке уявлення про конкретні зміни, яких зазнало обвинувачення в суді, про вплив цих змін на формулювання і кваліфікацію інкримінованого обвинуваченому діяння, а також на фактичні підстави і правову сутність обвинувачення. Даючи їм об'єктивну оцінку, прокурор доходить висновку про необхідність заявити про відмову від обвинувачення.

Саме за такого підходу можуть бути забезпечені гарантії захисту прав та законних інтересів потерпілого, який на підставі дослідженої в судовому розгляді інформації приймає рішення про самостійне продовження підтримання обвинувачення після припинення прокурором своїх повноважень відповідно до вимог ч. 3 ст. 340 КПК України.

Таке право потерпілого є також одним із важелів попередження незаконного закриття кримінального провадження в суді.

Доречно також звернути увагу на те, що законодавець не надав прокурору можливість оскаржити відмову керівника в погодженні постанови про відмову від обвинувачення та усунення його від подальшої учас-

ті в судовому розгляді. Таке беззаперечне право керівника прокуратури на власний розсуд визначати подальший хід судового розгляду кримінального провадження, учасником якого він не є, та особливості дослідження обставин якого йому не відомі, може призвести до незаконних дій та рішень, а подекуди – з корупційною складовою.

Водночас потрібно врахувати, що відповідно до вимог ч. 4 ст. 36 КПК України за прокурорами вищого рівня зберігається право на подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. Таким чином, у разі незгоди керівництва регіональної прокуратури з прийнятим судом першої інстанції рішенням за результатами розгляду постанови державного обвинувача про відмову в підтриманні державного обвинувачення він може оскаржити його до суду апеляційної інстанції.

З огляду на викладене, варто погодитися з думкою Я.О. Ковальнової, яка стверджує, що на формування переконання державного обвинувача щодо відмови від обвинувачення впливає низка факторів, зокрема: переважно карна спрямованість діяльності органів прокуратури; кадрове забезпечення органів прокуратури (від уміння правильно встановити фактичні обставини, дати оцінку доказам, визначити юридичну кваліфікацію залежить позиція державного обвинувача у справі, яка ґрунтується на матеріалах провадження та відповідає вимогам закону); моральні та інтелектуальні якості державного обвинувача, його психологічна стійкість; психологічна атмосфера в колективі прокуратури; роль керівника прокуратури (адже на практиці трапляються випадки, коли керівники необґрунтовано орієнтують підлеглих робити все задля запобігання ухваленню виправдувальних вироків); моральні фактори відносин державного обвинувача з іншими суб'єктами кримінального процесу, особливо з обвинуваченим і потерпілим¹¹.

Проаналізувавши способи реалізації диспозитивних засад участі прокурора у кримінальному процесі у формі відмови від підтримання державного обвинувачення, можна зробити певні висновки для подальшого вирішення проблемних питань.

Суттєва різниця між статистичними даними щодо кількості ухвалених судами виправдувальних актів та відмов прокурорів від обвинувачення свідчить про недотримання останніми конституційних прав громадян та невиконання прямо передбачених обов'язків, які вони повинні виконувати у випадку, якщо пред'явлене особі обвинувачення не підтвердилося.

Однак відсутність правових механізмів забезпечення виконання таких обов'язків, пряма відомча залежність від керівника в кожному випадку відмови зумовлюють пасивну поведінку державних обвинувачів та сприяють порушенню ними закону.

Нагальною є потреба у вирішенні процесуальних, організаційних та морально-психологічних проблем, а також у здійсненні заходів, спрямованих на підвищення рівня правосвідомості й дотримання професійної етики прокурорами, шляхом усунення на законодавчому рівні прямої залежності позиції державного обвинувача від рішення особи, яка займає адміністративну посаду, напрацювання практики притягнення співробітників прокуратури до дисциплінарної відповідальності за невиконання або здійснення перешкод у виконанні вимог, передбачених ч. 1 ст. 340 КПК України.

Водночас із метою попередження винесення державними обвинувачами неправомірних та передчасних постанов про відмову від підтримання державного обвинувачення порядок та особливості прийняття таких рішень можливо передбачити в нормативних документах Генеральної прокуратури України.

¹ *Маляренко В.Т.* Про відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді та її правові наслідки / В.Т. Маляренко, І.В. Вернидубов // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 4. – С. 31–41.

² *Крюков В.Ф.* Отказ от государственного обвинения: дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / В.Ф. Крюков. – Воронеж, 1996. – 188 с.

³ *Каркач П.М.* Державне обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України : навч. посіб. / П.М. Каркач. – Х.: Право, 2013. – 184 с.

⁴ *Зеленецький В.С.* Отказ прокурора от государственного обвинения / В.С. Зеленецький. – Х., Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1979. – 116 с.

⁵ Справа № 756/6724/17 : Єдиний державний реєстр судових рішень : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

⁶ Справа № 754/8597/15-к : Єдиний державний реєстр судових рішень : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

⁷ Справа № 754/10999/15-к : Єдиний державний реєстр судових рішень : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

⁸ Справа № 759/15674/15-к : Єдиний державний реєстр судових рішень : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

⁹ *Турман Н.О.* Кримінально-правова характеристика підстав та мотивів відмови прокурора від обвинувачення в суді першої інстанції / Н.О. Турман // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2013. – № 682. – С. 132–136.

¹⁰ *Грушевська М.І.* Поняття та загальна характеристика відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення / М.І. Грушевська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – № 3. – Т. 2. – С. 100–103.

¹¹ *Ковальова Я.О.* Організаційно-правові основи відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Я.О. Ковальова ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2009. – 241 с.

Резюме

Сляднєва К.А. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення як форма реалізації диспозитивності.

Стаття присвячена дослідженню проблемних питань, що виникають під час реалізації прокурором права відмовитися від підтримання державного обвинувачення. Розглянуто підстави відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. Проаналізовано наукові джерела та вимоги чинного законодавства, якими врегульовано порядок відмови від державного обвинувачення. Вивчено судово-прокурорську практику застосування цього інституту у кримінальному процесі, а також статистичні дані, що свідчать про наявність процесуальних, організаційних та морально-психологічних проблем під час здійснення прокурорами своїх процесуальних повноважень. Встановлено, що можливість відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення залежить від волевиявлення його керівника, що суперечить диспозитивним засадам діяльності прокурора у кримінальному провадженні.

Ключові слова: прокурор, диспозитивність, відмова від підтримання державного обвинувачення, підстави відмови, кримінальне провадження, керівник прокуратури.

Резюме

Сляднєва Е.А. Отказ прокурора от поддержания государственного обвинения как форма реализации диспозитивности.

Статья посвящена исследованию проблемных вопросов, возникающих при реализации прокурором права отказаться от поддержания государственного обвинения. Рассмотрены основания отказа прокурора от поддержания государственного обвинения. Проанализированы научные источники и требования действующего законодательства, которыми урегулирован порядок отказа от государственного обвинения. Изучена судебно-прокурорская практика применения этого института в уголовном процессе, а также статистические данные, свидетельствующие о наличии процессуальных, организационных и морально-психологических проблем в ходе осуществления прокурорами своих процессуальных полномочий. Установлено, что возможность отказа прокурора от поддержания государственного обвинения зависит от волеизъявления его руководителя, что противоречит диспозитивным принципам деятельности прокурора в уголовном производстве.

Ключевые слова: прокурор, диспозитивность, отказ от поддержания государственного обвинения, основания отказа, уголовное производство, руководитель прокуратуры.

Summary

Sliadnieva K. Prosecutor's refusal from the state prosecution as a form of realization of the free disposition principle.

The article deals with the analysis of problematic issues arising in the course of the implementation of the prosecutor's right to waive prosecution on behalf of the state.

The grounds for such prosecutor's waiver are considered. Both academic sources and provisions of the legislation in force settling the procedures of waiver of prosecution on behalf of the state are analyzed. Judicial and prosecutorial practice of this institute application in criminal proceedings as well as statistical data revealing procedural, organizational and morale issues arising in the course of implementation of procedural powers by prosecutors are examined. It is found out that the possibility of waiver of prosecution on behalf of the state depends on the will of the senior prosecutor, contrary to dispositive principles of prosecutor's activity in criminal proceedings.

Key words: prosecutor, disposition, waiver of prosecution on behalf of the state, grounds for a waiver, criminal proceedings, senior prosecutor.

УДК 343.62

А.Р. ТОПУЗЯН

Артур Робертович Топузьян, аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТА ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України) є тим злочином, що розриває цивілізаційно-конструктивний зв'язок поколінь. Адже посягання на моральність неповнолітніх в актуальному часовому вимірі, через зв'язки станів, закладають довготривалі соціально-деструктивні ефекти, що формують нормативну сингулярність (стан права в широкому сенсі, при якому суб'єктивне антиправо як цінність поглинає (анігілює) право позитивне)¹, а тому й дезінтеграцію майбутніх поколінь, їх високий криминогенний потенціал. Таким чином, набуття неповнолітніми досвіду злочинної чи іншої антигромадської поведінки і пов'язаних з цим ціннісних установок, диспозицій щільно вмонтовано в метасоціальний процес самодетермінації злочинності, суспільної стагнації. Відтак, ефективна протидія відтворенню цих злочинів постає сьогодні в числі соціовітальних завдань, завдань збереження прогресивного людського капіталу українського